

ASPECTE ECONOMICO-SOCIALE DIN FOSTA RAIA A GIURGIULUI LA 1829

de MAURICIU KANDEL

Într-un număr anterior al acestei colecții, în articolul privind fosta raia a Giurgiului după pacea de la Adrianopol, constatasem pătrunderea masivă și aproape impetuoasă a boierimii, la început numai în oraș. Aceasta însemna că, în teritoriul reintegrat patriei, boierimea urmărea să întărească pe de o parte, relațiile feudale ce intraseră în descompunere, iar pe de alta, să profite de piața comercială care, în urma alungării turcilor de acolo, se deschidea în portul Giurgiu, acesta transformându-se într-o escală comercială, în locul unui bastion militar, așa cum fusese pînă atunci. Împotriva tendinței boierimii se ridică atunci „cumpania de negustori“ din oraș. Opoziția lor este oglindită în cererea înaintată în anul 1831 de negustorii „cumpaniei“ generalului Kisseleff și divanului, cerere prin care „cumpania“ solicită să se păstreze negustorilor privilegiile de care se bucuraseră pînă atunci.

Sintem acum în măsură să completăm informațiile din articolul amintit pe baza unor date noi extrase din dosarul nr. 45 al Isprăvniceii județului Vlașca. Din aceste date reiese că starostele cumpaniștilor — romîni, bulgari și greci — a încercat să obțină de la divan recunoașterea și menținerea vechilor privilegii, probabil și prin mijloace mai convingătoare decît jalba, dar suma fiind prea mică, sau poate din alte motive, încercarea nu a reușit. E posibil ca inoperativitatea acțiunii să fie legată și de faptul că reglementarea situației negustorilor urma să se facă prin Regulamentul Organic, care le va desființa privilegiile anterioare. Acțiunea întreprinsă devenind inoperantă, nu a mai fost nevoie de cheltuirea sumei și astfel starostele restituie suma colectată de la cumpaniști, iar aceștia îi dau o descărcare, mărturisind în scris, sub semnătură că „am primit noi toți acei bani, fiindcă nu-i făcu trebuință de a se cheltui“. Actul respectiv este dat „la mîna dumnealui jupîn Gheorghită Niculai, starostea acestei cumpanii“ și este însoțit de 60 de semnături.

Prezența unei cumpanii atît de puternice poate duce la concluzia că raiaua (hasul) era un hinterland bogat pentru afacerile negustorilor. Pentru cercetarea economiei fostului has este și aceasta o problemă pe care căutăm s-o soluționăm, stabilind, pe baza știrilor ce le avem, potențialul economic al fostului has în momentul realipirii sale la Țara Romînească. Pentru stabilirea acestui potențial folosim „Tabloul statisticesc al orașului Giurgiu“ și „Tabloul statisticesc al satelor din has“, întoc-

mite la 1831. În aceste două documente sînt cuprinse indicații privind suprafața agricolă, producția cerealică pe sate, consumul de cereale al satelor, numărul animalelor, al grajdurilor, numărul familiilor și unele informații despre ocupația locuitorilor din sate și din orașul Giurgiu.

O altă piesă importantă, ca izvor istoric, este contractul de arendare al negustorului Atanasie Popovici pe anul 1830, care ia în arendă pămînturile stăpînite odinioară de turci și bălțile din fosta raia a Giurgiului. Contractul acesta dă indicații precise privind relațiile ce se nășteau în urma arendării de către stat a pămînturilor fostei raiale. Din stipulațiile contractului aflăm drepturile și obligațiile „contracciului“, dar în același timp ne putem da seama și de relațiile ce existaseră în raia pe vremea turcilor, relații de care stăpînirea Țării Romînești trebuie să țină seama, cel puțin pînă ce autoritățile și administrația cea nouă vor fi înscăunate și vor intra în exercițiul funcțiunii, de a apăra orînduirea social-economică pe care o reprezentau.

Ne-au mai folosit pentru documentare inventarul documentelor turcești ce se găsesc în Arhivele Statului din București, precum și fișele tov. Guboglu privind documentele turcești aflate în arhivele din Bulgaria.

Pentru interpretarea statistică am folosit lucrarea lui V. I. Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* și o lucrare mai veche a publicistului sovietic Lemîn, intitulată *Lenin și statistica*.

Teritoriul cuprins odinioară de hasul Giurgiului¹ formează un arc de cerc avînd ca centru orașul Giurgiu, iar coarda arcului este formată de cursul Dunării, începînd de la S. V. de ostrovul Dinu și sfîrșind la S. E. la ostrovul Tăbanu; arcul se profilează în apropierea malului înalt al Cîmpiei Romîne care se ridică alocurea cu 70 de metri peste treapta luncii și a regiunii inundabile a Dunării. Între aceste hotare sînt cuprinse satele fostului has, situate în majoritate în limita dintre luncă și cîmpie. Diferența de nivel dintre aceste două unități morfologice dă impresia locuitorilor din aceste sate că se găsesc la poalele unor adevărate dealuri, deși realmente e vorba numai de marginea înaltă a unei cîmpii. Între proprietățile agrobiologice ale solului celor două unități morfologice tangente există deosebiri calitative fundamentale. Faptul că pămîntul de calitate mai bună se găsește pe șuvița ce se înalță peste luncă explică, în parte, de ce deținătorii turci ai cîmlicurilor din fostul has și țărani încalcau teritoriul dincolo de serhaturile lor, împingînd uneori granița dincolo de raia, în teritoriul principatului, pentru a îngloba în posesiunea lor mai mult pămînt din Cîmpia propriu-zisă. Din cauza acestor încalcări se iveau adeseori litigii între autoritatea romînească de la București și cea turcească de la Giurgiu. Litigiile acestea se țin lanț din secolul al XVI-lea și pînă în preajma tratatului de la Adrianopol².

Litigiile nu sînt numai privitoare la teritorii, ci adesea au ca obiect și trecerea oamenilor dintr-o parte în cealaltă. De obicei nu era vorba

¹ N. A. Constantinescu, *Intînderea raialelor cu deosebită privire la raiaua Giurgiului* (harta ce însoțește studiul) în *Anuar de geografie și antropogeografie*, anul II, 1910--11, pp. 23--86.

² H. D. J. Siruni, *Acte turcești...* în „*revista Arhivelor*“, V. 1942, pp. 129--165.

de fuga locuitorilor, ci de o părăsire temporară a pământurilor, ca o consecință a două împrejurări deosebite : astfel, într-un raport al ispravnicului județului Vlașca se arată că în 1830 satele din fosta raia au fost părăsire de oameni din cauza ultimului război ruso-turc¹. Părăsirea locurilor se făcea uneori și din cauze fiscale, și anume din cauza sistemului de a percepe impunerile care se practica în Imperiul Otoman. Este un fapt cunoscut că locuitorii care erau în imediata apropiere a teatrului de luptă, în timpul războiului, erau supuși la sarcini și dări mai mari. Din cauza aceasta se producea și în raia un adevărat exod spre locuri mai depărtate de teatrul războiului, iar după război serhatliii din raia reveneau la locurile lor.

Suprafața fostului has era destul de mare, 37 434 „pogoane pătrate“ dintre care bălțile și suprafața inundabilă ocupau 15 225 „pogoane pătrate“, iar pământul uscat 22 209 „pogoane pătrate“. Însă nu toată această suprafață era pusă în valoare. Satele care se găseau pe teritoriul vechii raiale aveau o suprafață de 1968 „pogoane pătrate“ de pământ cultivabil și 800 de pășuni. Rămâne deci o întindere mare de pământ arabil a cărui folosință nu este precizată. Această suprafață intra în componența ciflicurilor turcești.

Cercetînd harta fostului has constatăm că în apropierea satelor se găsesc răspîndite aceste ciflicuri turcești, în general 3—4 pe lângă fiecare sat și între sate se găsesc 5—6 ciflicuri. Toate ciflicurile aveau numele posesorilor, și cum aceste nume sînt turcești, avem o indicație că pământul lor e posesiune turcească. Constatarea este confirmată și de protocoalele care s-au încheiat la delimitarea pământurilor din fosta raia, în iunie 1831². Astfel, cînd se delimitează hotarul la nordul satului Paraipan, satul cel mai de sus al raialei, se ajunge la locul unde au fost „colibele lui Ibraim-Bei“, mai departe se ajunge la locul „unde a trăit turcul Tangărului“, iar la 1828, înainte de venirea oștilor, era stăpîn acoio Vezi Bairactar Turcu³; mai departe se vorbește de „siliștea veche a lui Hagi Sali“⁴, apoi urmează ciflicul lui Iacob și siliștea lui Abdula „unde s-a făcut arătare că toate ciflicurile stăpînindu-se mai în urmă de un turc, ce se chema Dandara, și siliștea se numește așa acuma, aici era și biserică a cărei groapă se mai vede și acuma“⁵.

Într-o notă, aflată la Fondul vistieriei, se arată și numele satelor-ciflicuri „ce erau mai înainte în has și se stăpîneau de către turci la leat 1828“⁶. Lista acestor sate are o deosebită importanță, deoarece în ea se specifică în a cui stăpînire se afla fiecare sat, cum erau stăpînite satele, precum și numărul familiilor și al cîrciumilor. Datorită acestor amănunte, putem preciza că cele mai multe ciflicuri erau stăpînite de pașa din Giurgiu și numai un singur ciflic al acestuia — Slobozia — aparținea în anul 1828 lui Arnăut Bairactar. Ciflicul Malul, care avea numărul cel

¹ Arh. St. Buc., Fondul Vistieriei Țării Romînești, dos. 45 (1830), f. 2.

² *Ibidem*, mss, nr. 858.

³ *Ibidem*, mss. 858, f. 162.

⁴ *Ibidem*, f. 163.

⁵ *Ibidem*, f. 166.

⁶ *Ibidem*, Fondul Vistieriei Țării Romînești, ds. 43, f. 4.

mai mare de familie, 189, (aproape cît avea și Giurgiu), era împărțit între trei turci. Un sat și cîteva cîflicuri sînt menționate ca aparținînd pașei de la Rusciuc.

În ce privește stăpînirea pămînturilor, în raia, nu sînt excluse nici cazurile cînd anumite terenuri sînt deținute de unii locuitori din principat. Astfel la 1644, pitarul Nicolae, vechilul domnitorului Matei Basarab, cumpără pentru acesta un loc viran din Giurgiu, de la turcul Celebi Baba Nuh, loc ce se afla la drumul mare, pe care-l plătește cu 8 000 de aspri¹.

În afară de proprietăți depline, domnul Țării Romînești putea avea și terenuri arendate. Astfel proprietatea lui Esad Efendi, cumpărată în anul 1746 de la pașa din Giurgiu, proprietate ce constă din case, vii, locuri de arătură, livezi de fin, era luată în arendă de domnul Țării Romînești de la care se cere în 1828 achitarea arenzii, care nu se mai plătise „de la răzvrătire“, adică din 1821².

Dar nu numai domnitorul putea avea pămînturi în teritoriul raialei; în anul 1827 un anumit Gheorghe Polcovnicul, care posedea o cășărie în plasa Hodivoaia, pe moșia mănăstirii Sf. Pantelimon, avea cășării și „în hasul Giurgiului și pe pămînturile țării turcești“³.

Deși exista o delimitare între has și teritoriul Țării Romînești, se pot cita cazuri de imixtiune a autorităților în rezolvarea litigiilor teritoriale. Menționăm, de pildă. cazul fostei capuchehaia Anastasache, „pămîntean din Giurgiu“. Acesta, arendînd înainte de 1823, o moșie a sa aflată la Bragadiru, pe teritoriul principatului, nu primise arenda convenită. Deși pămîntul arendat se afla pe teritoriul Țării Romînești, totuși pașa din Giurgiu a fost acela care a intervenit pentru obținerea arenzii întîrziate. Această situație, privind stăpînirea unor pămînturi de către aceeași persoană, într-o parte și în alta, explică ușurința cu care se puteau produce încălcările teritoriale. În orice caz se poate conchide că există un *modus vivendi* și o înțelegere reciprocă între vîrfurile societății din raia și cele din principat și de aceea ni se pare justă afirmația făcută, în anul 1770, de naibul din Silistra, că atunci cînd se fac încălcări, arendașii ațîță, în interesul lor personal, pe locuitori⁴ și de aceea se ajunge la litigii.

În ce privește relațiile între vîrfurile societății din cele două teritorii sînt concludente și unele știri pe care le avem încă din secolul al XVII-lea.

Într-un act de întărire a unei proprietăți se amintește la 1615 (iulie 6) că jupănița Vlădaia, a lui Dan Vornicul, a vîndut moșia sa Găujanii, cu toți vecinii, pentru suma de 300 de galbeni lui Lupul, marele paharnic, „ca să-și plătească datoria ce o făcuse jupănița, împrumutîndu-se cu 30 000 de aspri de la turcul din Giurgiu, Mustafa Coci“⁵.

¹ Arh. St. Buc., Catastih arătător al doc. turc. I nr. 109.

² *Ibidem*, I, nr. 310. f. 29 și nr. 630 f. 63.

³ I. Cojocaru, *Documente privind economia Țării Romînești*, București, 1958. vol. I, pp. 399—400.

⁴ H. D j. Siruni, *op. cit.*

⁵ *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, Țara Romînească, vol. II, p. 414.

Într-un alt document, din 6 martie 1623, se menționează o operație financiară de același gen, făcută mai înainte de această dată, în vremea lui Gavril Voievod. Pentru „a lua niște dijmării“ de la acest voievod, Chiriac Stolnicul, împreună cu Neagul Cămărașul și cu Stoica postelnicul, „au mers toți împreună de au luat bani de la Hagi ceaușul și de la Ali bei din Giurgiu, de au cumpărat acele dijmării“¹.

Din aceste știri reiese clar rolul de cămătari pe care l-au avut în secolul al XVII-lea o parte din turcii care locuiau în Giurgiu.

Chiar cei mai mari adversari ai turcilor, clericii, nu se dădeau la o parte de la tranzacții cu ei. Călugării de la mănăstirea Căscioarele, din județul Vlașca, cedează chiar din pământurile lor „spurcaților de păgîni“ pentru a căpăta în schimb unele bunuri de care au nevoie. Astfel, cînd comisia de delimitare ajunge la locul numit „Colțul Beului“, lângă satul Branîștea, din marginea de răsărit a raialei, locuitorii de acolo povestesc împrejurările în care bălțile au ajuns în stăpînirea turcilor: „aici a fost totdeauna gilceavă — povestesc ei — între turci și călugării de la mănăstirea Căscioarele pentru bălțile ce sînt afară din hasul Giurguiului, pînă ce un pașă de la Giurgiu, ca să lipesească gilceava, a dăruit mănăstirii niște clopote ce le-au avut luate de la o bătălie și de atunci au început a stăpîni acele bălți turcii“².

În ce privește autorii încălcărilor teritoriale, ar fi greșit să ne închipuim că ei erau numai turci. Boierii romîni, stăpîni ai moșiilor limitrofe, nu se sfiau nici ei să treacă pe pămînt turcesc și aceasta o făceau chiar dacă păgubașii erau țărani romîni din raia.

Astfel, înaintea judecătorului turc din Giurgiu, vin cu o jalbă țărani Penciu, Matei, Constantin, Radu, Sava, Stoian și Marin plîngîndu-se că medelnicerul Tudorache „stăpînește cu de-a sila viile și grădinile lor care le-au avut și ei din strămoșii lor“, cerînd pașei să fie repuși în stăpînirea lor dreaptă și legiuită³. Este vorba aici de arendașul moșiei Daia⁴, și de locuitorii satului Oinac⁵: pentru aceștia din urmă pașa intervine la domnitorul din București ca să se înapoieze viile și locurile reclamate, întrucît sînt deținute cu sila de numitul medelnicer.

Datele cu privire la repartitia pămîntului în raia sînt în măsură să ne lămurească și mai bine necesitatea economică care stă la baza încălcărilor de teritoriu. Din suprafața totală a teritoriului, dacă scădem suprafața de 15 225 de „pogoane pătrate“ de regiune inundabilă, rămîn 22 209 „pogoane pătrate“ pămînt uscat. Din acestea țărani dețin pămînt arabil și pășune în total 2 768 de pogoane. Ciflicurile ocupau deci 19 441 de „pogoane pătrate“. În ipoteza că cele 18 ciflicuri erau egale, suprafața unui ciflic ar fi fost de circa 1 000 de „pogoane pătrate“. Cea mai mare parte din ciflicuri aparțin însă pașei de Giurgiu și cîteva sînt ale pașei din Rusciuc. După cum am văzut, pașa din Giurgiu are dreptul să vîndă pămînturile și să le arendeze. Faptul că ciflicul Malul, care este

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVII, Țara Romîncască, vol. IV, p. 231.

² Arh. st. Buc., *Protocoloalele Comisiei pt. delimitare...*, f. 172.

³ Arh. St. Buc., *Catastihul doc. turc. I*, nr. 426 (doc. nedatat).

⁴ *Ibidem*, nr. 362.

⁵ *Ibidem*, nr. 320.

cel mai mare, este împărțit între trei turci, ne face să presupunem că ciflicarii erau deținători ai unor suprafețe de 300—400 de „pogoane pătrate”. La gradul de înapoiere a uneltelor agricole, rentabilitatea agriculturii trebuie apreciată ca fiind destul de mică și astfel era necesar ca producția agricolă să fie suplimentată de creșterea vitelor. Dacă ținem seama că în satele din raia aproape jumătate din suprafața pământului era formată din pășuni, ne dăm seama că și repartitia pășunilor pe ciflicarii trebuie să fi fost tot în aceeași proporție. Din această suprafață ciflicarii arendau citeodată¹ și unor persoane de dincolo de hotarele raialei, cum este cazul lui Gheorghe polcovnicul, la 1827. Din cele arătate reiese că în raia exista un surplus de pășuni și un minus de pământ arabil. Constatarea aceasta este întărită și de o știre documentară, din anul 1825. La această dată locuitorii din satele principatului, vecine cu raiaua, cer ca pământurile nearate din raia să fie folosite în comun pentru pășunat. Locuitorii din raia susțin însă că pământul aparține raialei, că l-au arat și astfel refuză să-l folosească în comun pentru pășune². Există deci două cauze care duc la încălcări teritoriale : necesitatea locuitorilor din principat de a avea pășuni mai întinse și insuficiența pământului de cultură pentru locuitorii din raia. De aici și deseale litigii de încălcare. Litigiile pentru încălcări mai dovedesc încă un lucru : creșterea importanței agriculturii, care are drept consecință o ridicare a producției agricole și a creșterii vitelor.

Un aspect mai complet al situației agriculturii din raia, și deci a producătorilor direcți aflați acolo, ni-l dezvăluie un alt document, din anul 1825. Se pomeniște în acest document că „din satele Giurgiului raiale (deci țărani români) și turci au semănat pe pământul Valahiei și au secerat”. E o dovadă că pământul ce-l aveau la dispoziție pentru arat nu era suficient. Agricultura extensivă care se practica atunci, în condițiile creșterii importanței agriculturii, cerea mai multă întindere a spațiului agricol. Tabelul statisticesc din 1831 al fostei raiale vine să ne lămurească în privința producției agricole din satele fostei raiale. În ce privește obligațiile țăranilor, acestea pot fi cunoscute dintr-un dosar al vistieriei, din 1830, în care se raportează despre „veniturile Giurgiului împreună cu satele dimprejur, care le numeau ciflicuri, și bălțile ce s-au stăpînit de către turci pînă în anul 1828”³. În raportul acesta se relatează următoarele cu privire la obligațiile țăranului din raia :

„Din vechime a fost obicei adică de a lua de toată casa cite taleri 4, cu numire de tuzluc și cite o chilă de toată casa de bucate, precum vremea îi povătuia, sau în bani i-o plătea, neavînd nici o statornicie la aceasta, asemenea și pentru clacă”. Raportul arată deci că obligațiile țăranilor nu erau fixe.

De aceea la preluarea pământului, după pacea de la Adrianopol, autoritățile românești sînt în mare încurcătură cu privire la obligațiile țăranilor din raia. Așa se explică faptul că ispravnicul județului, într-un

¹ I. Cojocaru, *Documente privind economia Țării Românești*, vol. I, pp. 399—400.

² Arh. St. Buc., Catastihul doc. turcești, I, nr. 888.

³ *Ibidem*, Administr. vechi, Țara Românească 1830. nr. 45, f. 3.

raport către divan, în care raportează despre veniturile raialei pe vremea turcilor pînă la 1828, cere divanului să fixeze dijma și claca și termenele de achitare¹.

Divanul se pare însă că a ezitat să împovăreze cu obligații noi pe cetățenii eliberați de sub jugul direct al turcilor; această concluzie rezultă din stipulațiile contractului încheiat cu Atanasie Popovici, primul contracciu al pămînturilor și bălților din fosta raia. Astfel, la alineatul 6 al contractului se spune: „Să am nevoie a lua zeciuiala din finul ce vor costi locuitorii pentru a lor trebuință în tot cuprinsul pămînturilor Giurguiului cu ostroavele lui precum s-a stabilit de turci, iar dijma din bucate nu am a lua, adică din semănături de grîu, porumb, mei și orz“. În schimb, în alineatul 7 se fixează claca: „toată casa are să clăcuiască 7 zile pe an, afară de locuitorii vetrii cetății, fiindcă aceia nu sînt supuși clăcii pe anul acesta“².

Introducerea unei obligații fixe și nu determinate de principiul „precum vremea îl povățuia“ era de natură să favorizeze țărănimea, și am putea s-o socotim ca un fapt pozitiv al stăpînirii romînești, reînscăunate la 1829. Trebuie menționat însă faptul că din modul cum erau percepute obligațiile în vremea turcilor, nu se poate afirma, nicidecum, că situația țărănimii din raia era o situație ideală. Nevoia silea pe țaran să treacă și dincolo de fruntariile raialei, să semene și să secere pe pămîntul principatului, pe ogoare ce nu-i aparțineau nici lui, nici stăpînitorilor din raia. Astfel încălcările de hotar nu trebuie văzute numai sub aspectul lor politic, ele nu se fac de autoritățile turcești, ci de populația producătorilor direcți și de aceea explicația încălcărilor trebuie găsită în cauze economico-sociale: necesitățile masei de țărani de a avea mai mult pămînt arabil. Autoritățile din raia însă nu iau totdeauna măsuri împotriva acestor încălcări, ba chiar sînt dispuse să ceară favoarea și indulgența domnitorului pentru raialele care au încălcat fruntariile principatului. Pentru turci încălcarea teritoriului vecin de către raiale avea și un aspect favorabil, întrucît prin aceasta lipsa de pămînt cultivabil era rezolvată în paguba boierimii din principat. Pe cît de indulgenți se arătau turcii cu asemenea încălcări, care indirect erau în favoarea lor, pe atît de insistenți se dovedeau atunci cînd era vorba de oameni care părăseau raiaua și treceau în principatul vecin. Împutînarea brațelor de muncă din raia îi interesa pe turci mai mult, după cum se constată în repetatele lor plîngeri și intervenții adresate domnului din Țara Romînească, cerîndu-i să ia măsuri pentru înapoierea țărănilor în raia. Dar nici domnul nu se grăbea să ia măsurile cerute și să dea „porunci strașnice“, așa cum cereau turcii, și nici țăranii fugiți nu se îndemneau să revină sub stăpînirea cîflicarilor. Cîtă importanță se acordă revenirii țărănilor reiese din faptul că, uneori, găsim asemenea intervenții venind direct de la vizir. De obicei litigiile pentru revenirea oamenilor se terminau *à l'amiable*: domnitorul, drept răspuns, trimitea pașei, sau chiar vizirului, o cantitate apreciabilă de daruri, în bani sau obiecte de

¹ Arh. St. Buc., Administr. vechi, Țara Romînească. 1830, nr. 45, f. 3.

² *Ibidem*, f. 41.

preț, și atunci corespondența, începută pe tema înapoierii țăranilor fugiți, se încheia cu „mulțumiri pentru peșcheșul trimis“. Totuși avem și știri care dovedesc că, uneori, oamenii erau restituiți raiaiei, atunci când întârziu să vină singuri. Din datele pe care le-am găsit, se constată că sînt mai frecvente plîngerile din partea domnitorului, pentru a fi întorși țăranii fugiți din principat, decît invers. Există însă destule cazuri cînd litigiile acestea de frontieră comportă o rezolvare mai complicată: se adună comisii de delimitare a hotarelor, se fac modificări de hotar și se alcătuesc hărți noi ale raiaiei, care, spre mai bună păstrare, se depun la mitropolie. În orice caz, frecvența litigiilor pentru încălcări de teritoriu rămîne ca o dovadă a nevoii de pămînt arabil simțită de țăranul din raia. Știrile pe care le avem despre situația țăranului vin să confirme această teză.

Potențialul economic al hasului Giurgiu în momentul cînd a fost realipit principatului este oglindit de „Tabelul statisticesc din 1831“¹. Din datele acestui tabel reiese că suprafața pămîntului arabil aparținînd satelor hasului cuprindea 1968 „pogoane pătrate“. Totalul familiilor din has fiind de 388 înseamnă că pentru fiecare familie reveneau în medie 5 pogoane. În ipoteza că o familie era compusă din cel puțin cinci membri, însemna că pentru fiecare membru hrana era acoperită de producția unui pogon. Necunoscînd organizarea gospodăriei țăărănești din raia, s-ar putea admite, la prima vedere, că țăranii aveau hrana acoperită de producția cerealieră. Se pune însă întrebarea dacă țăranii aveau destule mijloace pentru a pune în valoare această suprafață. Nu cunoaștem utilajul gospodăriei țăărănești, dar sîntem precis informați asupra numărului de vite. În total hasul avea 279 de cai, 340 de boi și 530 de vaci. Numărul de animale ar fi o indicație că forțele de tracțiune animală pe cuprinsul hasului erau îndestulătoare pentru acoperirea muncilor agricole. Dar nici acest fapt nu este în măsură să ne dea aspectul real al potențialului și al modului de exploatare agricolă, și deci nu ne poate da nici o idee justă despre situația țăărănimii. Lenin, pentru a demonstra descompunerea țăărănimii în Rusia, în secolul al XIX-lea, ține seama de numărul vitelor de muncă, considerînd acest număr ca un factor pozitiv care arată „extinderea gospodăriei și transformarea țăranului în întreprinzător rural“². Această indicație a lui Lenin ne ajută să determinăm mai ușor situația țăărănimii.

Deși „Tabelul statisticesc“ nu precizează felul de repartizare a forței de tracțiune decît pe sate, există totuși posibilitatea de a calcula, cu aproximație, repartiția acestei forțe. Din una din rubricile catagrafiei, în care se menționează numărul grajdurilor pe sate, aflăm că, în afară de Giurgiu, existau grajduri în fiecare sat, totalizînd un număr de 142. Întrucît numărul total al familiilor era de 388, dacă socotim un grajd la fiecare familie, înseamnă că existau 246 de familii în a căror gospodărie nu existau grajduri.

¹ Arh. St. Buc., ms. 1275, f. 73—75.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura Politică, București, 1961, p. 117.

Situația aceasta reflectă clar o diferențiere a țărânimii și a potențialului ei de muncă, diferențiere ce a fost desigur și mai largă, deoarece nu putem admite că toate familiile care aveau animale de tracțiune posedau fiecare același număr de animale. Există deci o diferențiere a țărânimii pe care ne-o demonstrează repartiția forței de tracțiune animală.

Cum stau lucrurile dacă cercetăm cultivarea cerealelor? În toate comunele hasului se cultiva porumb. Grâul, deși ocupă o suprafață mai mare, aproape de două ori cât suprafața cultivată cu porumb și orz — aceste două cereale ocupând suprafețe egale — se seamănă numai în cinci sate, și anume, în satele de la S.E., Paraipanul, Malul de Sus și Malul de Jos etc. unde porumbul se seamănă în cantitate mai mică; în schimb orzul, în aceste sate, ocupă suprafețe egale cu ale grâului.

În ce privește producția cerealiară, aceasta nu o putem calcula decât pentru toată suprafața semănată, deoarece „Tabloul statistic” nu specifică repartiția suprafeței pentru fiecare fel de cereală. Luând ca exemplu satul Malul de Sus, cu suprafața sa de 498 de pogoane, de pe care s-a recoltat un total de 425 *chile*, cereale, putem afirma că producția în satele cu cea mai mare suprafață arabilă și cu cel mai mare număr de animale, abia atinge cifra de 300 de ocale, la hectar. Lăsăm la o parte aspectul extensiv al agriculturii din raia, deoarece credem că aspectul social al acestei producții prezintă mai mare importanță. În ipoteza că ar exista o producție egală pentru toată populația comunei, hrana țăranului, din cea mai mare și mai bogată comună a hasului, este totuși insuficientă. Statistica ne arată că din cantitatea de cereale produse în comuna Malul de Sus s-au consumat 235 de *chile* (a 320 de ocale *chila*). Cantitatea aceasta repartizată în mod egal la cele 78 de familii ale satului (socotind cinci membri pentru fiecare familie) ne duce la concluzia că o familie consuma anual 156 de ocale cereale, în care intră și orzul. Dacă însă din producție scădem orzul, ajungem la constatarea că o familie de cinci persoane consumă anual aproximativ 75 de ocale de cereale. Chiar în ipoteza ideală a unei repartiții egale a producției, se poate spune că țăranul din Malul de Sus nu este numai subnutrit, dar riscă să moară de foame.

Situația țărânimii apare și mai sumbră când constatăm că în sate există și rezerve de cereale care nu sînt consumate. Astfel, în cazul satului Malul de Sus, constatăm existența unei rezerve de 90 de *chile* adică 28 800 ocale de grâu și orz. Rezervele acestea mergînd spre piață, în condițiile unei producții atât de reduse, nu pot fi explicate printr-o repartiție egală a producției și a posesiunii de pămînt, ci prin existența unei pături de țărani care, prin numărul de pogoane ce-l posedă, prin numărul mai mare de animale ce-l dețin, este în situația de a lucra o suprafață mai mare de pămînt și să-și creeze rezervele respective pe care să le ducă la piață. Toate acestea întăresc și confirmă concluzia că țărâtimea din raia este diferențiată într-o țărâtime săracă și o țărâtime mai înstărită.

În cazul satului Malul de Sus și, în general, în toată raiaua, această țărâtime mai înstărită este desigur proprietara celor 30 de grajduri și

poseoarea celor 90 de boi de jug și a celor 41 de cai, ceea ce înseamnă că mai mult de jumătate din populația satului era o populație săracă.

Să examinăm și cazul unui sat mijlociu, cum este satul Oinac, de lângă Giurgiu. Aici găsim 33 de familii cu 100 de „pogoane pătrate“ semănate, care au produs 85 de *chile*, din care 65 de grâu și 20 de porumb și au consumat 50 de *chile*, ceea ce înseamnă cam 100 de ocale de familie. Aici, evident, țăranul are o rație mai mare decât în Malul de Sus, dar este încă subnutrit, chiar în cazul ideal al unei repartiții egale. Probabil că la Oinac agricultura e mai bine înzestrată, întrucît la o suprafață de o sută de „pogoane pătrate“, locuitorii dispun de 30 de cai și 8 boi, pe cînd la Malul. la o suprafață aproape de cinci ori mai mare existau numai 41 de cai. Numărul de 8 grajduri cîte sînt în sat ne confirmă concluziile pe care le-am tras ca și datele cu privire la satul Malul de Sus, în privința diferențierii populației și a unei rezerve de producție destinată pieței.

Existența rezervei de producție cerealiară, fiind constatată în toate satele, merită o atenție deosebită pentru a putea stabili volumul și locul ei în economia raialei și posibilitatea de diferențiere a țăranimii după avere.

Rezerva de cereale se ridică la 230 de *chile*, adică 73 600 de ocale de cereale, aparținînd în special satelor din S.E. (Malul de Sus, Malul de Jos, Paraipanu și Turbatu, la nord de Giurgiu). Celelalte sate nu au rezerve, și astfel, ținînd seama de producția lor mică, este de presupus existența unei circulații de produse între satele care produc mai mult și cele care produc mai puțin. Schimbul acesta se face în Giurgiu de două ori pe săptămîină. Pe acest schimb țăranimea din restul raialei își întemeiază starea sa materială mai bună. Dar nu numai acest schimb formează un izvor pentru avuția ei : pe lângă schimb trebuie să adăugăm și alt izvor care era exploatarea țăranimii sărace din sate. Astfel, în părțile de sud ale raialei, mai mult decât în restul hasului, existau posibilități mai mari pentru o diferențiere după avere a țăranimii.

Cînd vorbim de potențialul economic al raialei trebuie luată în considerație și suprafața de 90 de „pogoane pătrate“ de vie care produce peste 9 000 de vedre de vin, ceea ce pentru vistieria statului însemna, în anul 1828, suma de 10 000 de taleri „și mai multe poate“.

Dar, pentru potențialul economic al raialei mai importantă este creșterea oilor. Tabelul statistic din 1831 ne arată existența a peste 4 000 de oi pe teritoriul raialei. În majoritatea lor (peste 3 000) ele aparțin locuitorilor din satele mari, unde au pentru pășune o suprafață de 2 000 de „pogoane pătrate“. În general, din cele constatate cu privire la animale, numărul acestora este destul de mare pentru ca sectorul creșterii animalelor din raia să formeze un capitol important în economia raialei. Sînt 4 700 de ovine, 1 140 de cornute, 340 de cai și 315 porci. Produsele animaliere cîntăresc greu în relațiile țăranilor cu piața ca și în împlinirea alimentației zilnice, atît de slab aprovizionată de producția agricolă.

În tabloul privind bilciurile ce aveau loc în fosta raia se menționează, la 1831, că „bilciuri nu se fac în acest oraș, ci pe toată săptămîina tîrg de două ori, joi și vineri“, iar în ce privește produsele ce se vînd în

aceste târguri se spune : „vin locuitorii megieşilor sate cu unt, ouă, găini şi tot felul de păsări, mai aduc făină, mălai, porumb, griuri, lemne, cărbuni, vite şi mari şi mici şi le vînd cu mărunţeaua, sau cum se găsesc, şi de aici târguiesc iarăşi cu mărunţeaua iminei, papuci, basmale, cercei, inele, mătase şi altele ce le fac trebuinţă pentru casa fieştecarui ţăran“¹.

La fila 82 a manuscrisului 1275 se găseşte o însemnare în limba franceză care ne ajută să ne completăm imaginea târgului bisăptămînal din Giurgiu. Se menţionează în această notiţă că ţăranii aduc şi brînză şi o iarbă numită „capriţa“ care se arde şi cenuşa ei devine potasă, bună pentru îngrăşămînt; însemnarea mai pomeneste ca produs de vînzare şi lina. Ea este deosebit de interesantă prin faptul că ne dezvăluie şi un aspect al modului în care anumiţi oraşeni îl exploatează pe ţăranul producător. Astfel se arată că ţăranii sînt obligaţi să vîndă mărfurile lor funcţionarilor isprăvniciei cu un preţ mult mai scăzut decît cel care li se oferă în afara raialei. Desigur că această constrîngere a existat şi în vremea stăpînirii turceşti. Tocmai această constrîngere, de a vinde sub preţul real, explică de ce uneori unii producători „se neguţătoresc pentru nevoile lor în pămîntul prinţipatului“ şi paşa din Giurgiu cere îngăduinţa domnitorului, cînd acesta se plînge împotriva celor ce vin din raia, „ca să-şi întîmpine hrana lor“ în principat. Aceste ştiri oglindesc greutăţile vieţii pe care o duceau locuitorii din raia.

Insuficienţa producţiei cerealiere determină dezvoltarea unei agriculturi producătoare de mărfuri, care însă nu are izvorul în producţia cerealiară, ci în creşterea animalelor şi comercializarea produselor animale. Menţiunea cu privire la târgurile bisăptămînale arată că produsele animaliere ce se aduc de megieşii Giurgiuului la piaţă sînt mai numeroase decît celelalte produse agricole.

Dintr-un alt tablou statistic, aflat în acelaşi manuscris, ne putem da seama că la sate există şi o diferenţiere profesională, în sensul existenţei unor ţărani care practicau şi diferite meşteşuguri. E vorba de pescari şi chirigii, şi de categoria slujitorilor şi a sîrbilor cu simbrie².

În satele mari, despre care s-a vorbit mai înainte, în cele de la apusul oraşului Giurgiu, găsim pescari — în Paraipanu 10. cîte 3 în comunele Malul de Sus şi Malul de Jos, în Slobozia 10 iar în satul Oinac, de la răsăritul oraşului, sînt 20 de pescari. În satul cel mai de răsărit, Gostinul, unde producţia agricolă se reduce la 150 de *chile* de porumb, care se consumă în întregime de cele 26 familii ale satului, insuficienţa producţiei agricole a dus la o diferenţiere profesională şi mai mare. Aici toţi ţăranii practică şi alte meserii, fac olane, sînt pescari, împletesc plase pentru pescuit şi fac şi care. Aceeaşi situaţie o găsim şi în satul Flămînda.

Din toate aceste date rezultă că situaţia ţăranilor din raia este atît de grea încît majoritatea lor este silită să caute mijloace de existenţă în afara agriculturii. Producţia cerealiară nu prisoseşte ţăranului, în gene-

¹ Arh. St. Buc. Buc., mss. 1275.

² *Ibidem*, f. 79—80.

ral, sărac, și de aceea el este silit să comercializeze păsările, lina oilor, brânza, rupându-și de la gură, spre a se putea încălța și îmbrăca. Dar nici piața nu-i dă prea mult, după cum arată nota în limba franceză, despre care s-a menționat mai sus. Situația grea a țărănimii este atât de evidentă, încît cel care a redactat nota în limba franceză¹, se simte obligat să recomande și o soluționare pentru a remedia răul: să se împartă pămîntul în mici proprietăți. Soluția aceasta este interesantă pentru că e o indicație despre felul cum era repartizat pămîntul, și vine să confirme existența unei împărțiri neegale a pămîntului care a dus la diferențierea de avere între țărani săraci și țărani care dețineau suprafețe mai mari ce puteau produce cereale-marfă. Situația acestora din urmă le dădea posibilități să exploateze pătura țărănilor săraci.

Numărul țărănilor „iertăți de sat“ cum se scrie în tabloul statisticesc al hasului este destul de mare: cite 8 la Paraipan și Oinac, 9 la Malul de Jos, 20 în Malul de Sus, 6 la Flămînda. Întrucît în satele acestea sînt pomeniți „slujitori și oameni cu simbrie“, credem că nu greșim cînd socotim că și din acești „iertăți de sat“ se recrutează uneori și brațele de muncă salariată. Cei mai mulți oameni cu simbrie sînt la Oinac, unde la 63 de familii găsim 30 de slugi și oameni cu simbrie. O dovadă în plus a folosirii muncii salariate se poate găsi și într-o notă cu privire la unitățile economice din has. Astfel se menționează că „lîngă orașul Giurgiu, tot din giurgiuveni fac cărămizi și olane numai pentru trebuința orașului Giurgiu“. Proprietarul cărămidăriei este un preot, care presupunem că folosește oameni plătiți pentru acest meșteșug.

Un fapt demn de relevat este acela că în satele în care nu există cai sau sînt foarte puține animale de tracțiune găsim menționați unii locuitori ca fiind chirigii. Desigur că aceștia se află în serviciul proprietarilor de animale din satele unde sînt cai numeroși. Cărușia însă este o ocupație a țărănimii sărace, dar este evident că nu toți o practică cu animalele și căruțele proprii și astfel țăranul sărac este exploatat și pe această cale de țăranul mai înstărit.

Toate cele constatate pînă acum dovedesc situația grea a țărănimii din raia și explică încălcările ce se fac de oamenii din raiale în teritoriul principatului vecin. Dar toate aceste fapte dovedesc în același timp și neputința raialei de a se menține fără principat și astfel revenirea la principat apare ca o necesitate pe care o împlinește tratatul de la Adrianopol.

În același timp faptele constatate sînt o ilustrare a tezei că stăpînirea turcească era o frînă pentru dezvoltarea economică.

În momentul desființării raialei înfățișarea economico-socială a hasului Giurgiu era determinată de o agricultură înapoiată, de o slabă producție de mărfuri, de cîteva meșteșuguri de interes local, o uniformă folosire la un nivel scăzut a muncii salariate, o țărănime diferențiată prin avere, din care pătura săracă era exploatată de pătura bogată și de orășenii funcționari.

¹ După scris, pare a fi căpitanul Fanton de Verrayon, procurorul comisiei.

Clauzele din contractul de arendare a pământului, devenit al principatului, încheiat cu primul arendaș român, contract încheiat pe anul 1830, ne ajută să vedem ce aducea nou stăpînirea cea nouă.

Noua administrație a trebuit să țină seama de situația grea în care se aflau țărani din raia. Acest fapt rezultă dintr-o serie de restricții ce se impuneau arendașului în relațiile sale cu țărănimea. Arendașul va lua zeciuială din finul cosit și în cuprinsul pământului Giurgiului și din ostroave, claca de 7 zile de fiecare casă, — afară de locuitorii aflați în vatra cetății — toată vînzarea vinului și a rachiuului prin circiumile și satele Giurgiului au să fie în seama contracciului, fără a se îndrăzni de vreunul din săteni a vinde o vadră măcar pe seama lui. Sînt scutite vitele țărănilor de plata pentru pășunat și totodată țărani nu plătesc zeciuială din semănături.

Ținînd seama de suprafața mare a pășunilor : 800 de „pogoane pătrate“ și de producția de 2 622 de care de fin a cîte 30 de puduri carul, producția pășunilor era de 78 660 de puduri, ceea ce însemna că arendașul avea dreptul la o zeciuială care se ridica la 128 852 kg fin. Cantitatea aceasta desigur că ajungea pe piață. Socotînd numai cîte 5 bani kilogramul de fin, reiese că arendașul își acoperea mai mult de jumătate din arenda de 10 000 de lei, cît plătea pentru suprafața de pășuni. Restul și-l acoperea din taxa de pășunat pentru vitele ce veneau de la munte pentru iernat. Scutirea țărănilor de plata pășunatului nu aducea în felul acesta nici o pagubă arendașului.

Prin contractul încheiat, noua guvernare asigura arendașului și o serie de drepturi feudale, cum erau monopolul vînzării băuturilor, zeciuiala din finețe, taxa ce o încasa la ghecetul de la Dunăre, unde percepea la trecere 10 parale de om pe jos, 20 parale de vită mare, 20 lei de carul mare încărcat și 4 parale de vită mică.

Astfel, noua stăpînire asigura claca, zeciuiala și monopoluri de tip feudal. Ca atare, evenimentul de la 1829 nu însemna pentru locuitorii raialei decît schimbarea exploatatorului. Procesul de diferențiere a țărănimii continuă, el nu poate fi oprit de legiuri care așa cum scrie Kuch, consulul Prusiei de la Iași, „au devenit cu totul neaplicabile din cauza pefacerii desăvîrșite ale împrejurărilor de aici“. Existența unui port unde nu mai stăpînesc turcii a stimulat dezvoltarea agriculturii în jurul orașului Giurgiu și a făcut din fosta raia a Giurgiului un hinterland producător de cereale-marfă pentru vasele ce veneau din Austria, Germania și alte țări. Dar stimulentele acesta a fost mai mult în favoarea proprietarilor de pămînt și a arendașilor. țărănimea a rămas mai departe exploatată și contradicțiile între țărănime și proprietarii pămînturilor s-au ascuțit, ceea ce explică de ce îi găsim pe giurgiuveni participanți activi, atît în revoluția de la 1848 cît și în aceea de la 1907.